

Hošek, Radislav

[Tronskij, I.M. Očerki iz istoriji latinskogo jazyka]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1956, vol. 5, iss. A4, pp. 129-132

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101585>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

jen dlouhé a krátké, takže pak přepisuje *chanter* s krátkým *â* (*âte*). — V kapitole o souhláskách je zajímavý výklad o *r*. Autor tu doporučuje (na rozdíl od běžných fonetických příruček, které se spokojují pro praxi cizinců s *r* alveolárním) osvojení pařížského *r* dorsálního, dokládaje svůj postup neméně zajímavým argumentem: „Ce fait s'explique par la nécessité qu'on éprouve, en changeant d'*r*, de délaissier entièrement les habitudes norvégiennes.“ Autor užívá i jiné (snad z metodických důvodů) dosti osobitých formulací, které by recensent sám raději nahradil větami konkrétnějšími nebo koncisejšími: „Pour arriver à ne pas faire entendre le début d'une voyelle française, on doit la „filer“. Il faut commencer avec très peu d'énergie et l'„enfler“ peu à peu, comme si on chantait en crescendo.“ (S. 35.) — „Mais si — malgré tout — plusieurs liaisons vocaliques se prononcent successivement, elles comportent des modulations de hauteur qui les rendent plus douces et agréables.“ (S. 44.) — „Dans des formes comme *parle-t-on, vas-y, a-t-il*, on fait survivre une consonne pour permettre la liaison.“ (S. 56.) — „... la liaison est „plus un mouvement qu'un son“ (Madame Mercier)“ (S. 61.)

Podobně jen s metodického hlediska snad lze pochopit větu: „*p, t et k* se prononcent avec le moins d'aspiration possible, sauf à la fin d'un groupe rythmique, où ils sont aspirés comme en norvégien: *il tape; vite; le coq*.“ Sotva však lze mluvit s fonetického hlediska o aspiraci ve franštině. Fonetického zpřesnění by také potřebovaly výklady o souhláskách zdvojených (*il serrera, il l'a*), neboť nejde tu o souhlásky dlouhé („le sens d'une phrase dépend de la durée d'une consonne“ (s. 53), nýbrž o konsonanty zdvojené. Také příklady asimilačních změn souhláskových by mohly být přesněji určeny s přihlédnutím k smluvnímu stylu (je *mang(e)* *peu, roug(e)* *foncé* atd.).

V stručném přehledu literatury, v níž se uvádějí především práce nejnovější, bylo by doplnit Chlumského „Radiografie francouzských samohlásek a polosamohlásek“ (Praha 1938), které obsahují velmi přesný a svědomitě zpracovaný popis artikulace samohlásek, i Ščerbovu „Fonetiku francouzského jazyka“ (5. vyd. v Moskvě 1955), která by byla autorovi také dobře posloužila po stránce metodické, protože vychází ze srovnávání franštiny s mateřským jazykem.

Předností knihy jsou praktické aplikace výkladů a cvičení vložená k návyku správné výslovnosti. Její největší zásluhou je pak metodický postup, jímž se liší od dosud obvyklého způsobu zpracování podobných prací.

Karel Ohnesorg

I. M. Tronskij: Očerki iz istoriji latinskogo jazyka. Institut jazykoznanija. Akademiya nauk SSSR, str. 270, Moskva—Leningrad 1953, 11R 80k.

Autor známých dějin antické literatury, jež vydala Československá akademie věd v překladu, podává ve své nové knize přehled dějin latinského jazyka. Tato kniha není jenom první sovětskou jazykovědnou prací z klasické filologie, jež se nám — kromě školských učebnic — dostává opět po dlouhém čase do rukou, nýbrž je to i první kniha o latinské mluvnici, jež vyšla po odklonu od marrismu v SSSR. Je proto zajímavé porovnat některé její myšlenky s tím, co bylo dosud v jazykovědě klasických jazyků vykonáno.

Tronskij rozdělil knihu v sedm kapitol. Společným znakem všech kapitol je to, že autor vysvětluje vznik jazyka a jeho vývoj se společenským rozvojem nositele jazyka a že využívá — jak to i odpovídá marxistickému pojetí vědy — plně všech konkrétních výsledků školy srovnávací, fonologické a novolinguistické.

První kapitola (str. 3—24) je věnována pramenům dějin latinského jazyka. Autor upozorňuje na to, že středověk provedl výběr autorů tak, že převzal jen to, co bylo pro něho aktuální. Zajímavé jsou zejména výklady o tom, jak pozdější spisovná norma ovlivnila znění rukopisu. Tak na př. u Plauta, Truc. 380/1, *tempestas quondam fuit, cum inter nos sordebamus alter alteri*, kde čtení některých rukopisů uchovává indikativ, vlastní době starší, kdežto jiných mění v konjunktiv *sorderemus*, jenž je náležitý v době klasické. Takové příklady jsou — zvláště bude-li kniha sloužit i jako vysokoškolská učebnice — velmi názorné a v knize je jich celá řada. S tím ovšem souvisí i požadavek na vydavatele antického textu, který nesmí text ani modernisovat, avšak ani ne slepě věřit rukopisné tradici. Vedle rukopisů mají pro poznání latiny význam i záznamy hovorové a dětské řeči, dále nápisy, které pomáhají nalézt cestu k správné orthografii, a také zprávy latinských gramatiků. Tronskij upozorňuje čtenáře na některé problémy, které jsou dosud neřešitelné anebo na ty úseky dějin latiny, jež se dosud nestaly předmětem zájmu badatelů. Tak není vcelku dosud řešena otázka, nakolik přispěli římské spisovatele k rozvoji literárního jazyka anebo není dosud prozkoumán vývoj římských gramatických názorů. Tento poslední požadavek vznesl ostatně již svého času Stolz v *Geschichte d. lat. Sprache*. Některé autorovy výklady bychom mohli

zpřesnit. Tak dnes známe latinské papýry i z Arabie, trojdielnost řeči v pojetí M. Terentia Varrona je stoického původu, Diehlova sbírka *Altlateinische Inschriften* vyšla již ve 3. vydání r. 1930.

Indoevropský původ latiny je předmětem druhé kapitoly (str. 25—50), v níž autor odmítá nejprve *marrismus* a vysvětluje zásady indoevropského bádání. K zajímavějším místům patří výklad o jazykových shodách a o náhodných „paralelních“ vznících jednotlivých jevů folklorních. I otázka základního slovního fondu zaujala autora velmi důkladně, a tak tu čtenář najde bohaté množství příkladů z této oblasti. Srovnávací bádání počítá často s nedoloženými tvary. Tronskij srovnává tyto tvary s nebeskou klenbou, která sice ve skutečnosti neexistuje, avšak astronomové s její existencí počítají. Na některých známých příkladech ukazuje, jak srovnávací metoda přispívá ke stanovení chronologické perspektivy jazyka a k vysvětlení jeho anomálií (iubeo ve významu povzbuzovati, srov. Stolz—Schmalz—Leumann—Hoffman 376^a). Pokud se týká zařazení latiny do indoevropského systému, tu autor odmítá existenci italokeltské větve a dovozuje, že keltština a latina se neshodují původem, nýbrž že zachovávají starobylé tvary. Tak na př. 3. pl. perf. akt. *-ere* se shoduje s *hett. -er a toch. -äre*. Tyto jazykové shody vzdálených od sebe kmenů předpokládají stav, kdy tyto ide kmény sídlily ve větší blízkosti, a proto podporuje Tronskij opětne uznání a zavedení migrační theorie do sovětské vědy, odkud jí svého času odstranila škola Marrova (str. 48). Uznává-li autor na řadě míst výsledky nemarxistické vědy — jak jsme již uvedli — tu dovede stejně vystoupit proti názorům, které odporují výsledkům marxistické vědy. Tak odmítá theorii o dvojím původu latiny, indoevropském a středozemněmořském (vyslovil ji G. Devoto, *Storia della lingua di Roma*, str. 36—69, Roma 1940) a dokazuje, že názor na vítězství jednoho jazyka při jazykovém míšení platí i zde. Proto také odmítá míšení základního slovního fondu různých jazyků. „Italické jazyky“, praví autor (str. 49) — „se na území Italie rozvíjely především podle vlastních vnitřních zákonů a obohacovaly se toliko ve slovníku a snad se i poněkud měnily po stránce fonetické při sblížení se s jazyky „středozemněmořskými“.

V závěru této kapitoly autor konstatuje, že je třeba lišit příbuznost slovanských jazyků a příbuznost jazyků indoevropských, v nichž jsou zachyceny tisícileté pochody. Poněkud skepticky (str. 50) dodává, že sféra srovnání se blíží více objektivní realitě při srovnání téže větve. Srovnání samo má pak podle Tronského jen podmíněný charakter a jeho výsledky mají jen obecný význam. Tu se můžeme ptáti: a co poznání ide. příbuzenských vztahů? způsobu života? a pod. Je ovšem pravda, že srovnání může leckdy ukázat jen na směr rozvoje, avšak generalisovat tuto myšlenku nelze.

Ve třetí kapitole (str. 51—90) rozebírá autor všechny jazyky, jimiž se v Itálii mluvilo, kromě latiny. Tato část je zvláště cenná tím, že shrnuje na mnoha místech nejnovější výsledky po různu roztroušené a že autor doprovází své výklady na mnoha příkladech. Tak při výkladu o jazyku venetském se dočítáme o nových nálezích v Alpách, jež ukazují na velkou blízkost s latinou. Název kmene Camunni připomíná mu pak z *Macrobia* (*Sat. I 7, 9*) známý termín *Latina Camasene*. Stran Osků a Umbrů odmítá názor Devotův, jenž se opíral o starší myšlenky Modestovovy, že by Oskové a Umbrové byli samostatná ide větev, jež prý se sblížila v Itálii s větví latinskou, a to proto, že Devotův názor neodpovídá skutečnosti a nadto spočívá i na mylném výkladu „křížení jazyků“. Tronskij se drží theorie dvou vln (nejdříve Protolatínové, později Oskoumbrové), avšak správně podtrhuje, že tu jde vlastně o schema (str. 79). V přehledu teorií o Etruscích postrádáme častý výklad o tom, že Etruskové jsou vlastně kmény Turšů, jež vpadly za Ramese II do Egypta (o tom na př. Stolz—Debrunner 61). Také autorovo tvrzení, že ani archeologické nálezy nedávají svědectví o Etruscích je třeba doplnit tím, že toponomastika vyvrátí theorii o příchodu Etrusků do Italie přes Alpy (o tom K. Janáček, *Co víme dnes o etruštině*, LF I. 1953, str. 208). Zajímavé a nadmíru poučné jsou i rozборы etrusko-latinských bilingví; při výkladu známé kostky z Toscanely mohl uvést autor zajímavost, že totiž známe antipody. To vyplývá z magické povahy kostky, kde proti 1 je 6, proti 2 je 5, proti 3 je 4. Avšak která číslovka je která, to tedy nevíme. Stran jazyka Falisků autor soudí, že je bližší latině nežli oskoumberštině a že teprve politický vývoj města, které stálo proti Římu, sblížil tento jazyk více s etruštinou a oskoumberštinou. Také nápisy na vasách z r. 1935 s tvary *duenom*, *Salveta socia* a p. ze VII—VI. stol. odporují spojení tohoto jazyka faliského s oskoumberským, jak o tom dříve soudili badatelé. (Tak r. 1922 Stolz—Debrunner, o. c. str. 45.)

Předliterární latině věnuje autor nejvíce místa. Je to čtvrtá kapitola (str. 91—179). V ní si všímá předhistorických procesů gramatického rozvoje, slovníku, písma, rozebírá nejstarší latinské památky a zakončuje tuto kapitolu rozvojem archaické latiny. Přes obsáhlost této kapitoly nemohl autor zajít do všech podrobností a proto odkazuje čtenáře na celou řadu historických mluvnic, mezi nimiž nenacházíme *Doplňky Fr. Novotného* a snad ještě v té době

autorovi neznámou publikaci *J. Safarewicze*, *Zarys gramatyki historycznej języka łacińskiego*, Warszawa 1953. Významná je autorova úvaha o poměrně intenzivním vývoji latiny ve století V.—III. př. n. l. Nedostatek zpráv z této doby může způsobit, že některé jevy, vzniklé v této době, můžeme přenášet do doby starší, avšak obecné tendence latiny to poruší nijak nemůže (str. 91). Latina se Tronskému jeví jako jazyk syntetický s analytickými tendencemi. Toto své tvrzení ukazuje na nápisu Maniové a na jeho překladu do italštiny. Syntetičnost latiny není ovšem čistá. Je tomu stejně tak jako u ostatních ide jazyků, kde byl rovněž systém pomocných slov, zejména předložek. U latinského abaltivu, který má funkce tří pádů (z nichž vznikl) je tomu proto, že je jeho význam přesňován předložkou (str. 95). Po konstatování, že italské jazyky stabilisovaly své base, autor konstatuje vznik

pěti samohlásek, které řadí ve fonologický trojúhelník $i^{e}o_u$. Obdobně činí i mluvnice Safarewicze (str. 26) a Horeckého *Fonologia latinčina* (str. 52), kterou autor zná. Krátké a dlouhé samohlásky se mezi sebou lišily nejen délkou, ale i timbrem. Ten se projevil zvláště tehdy, když délka samohlásky mizela. Známé pravidlo muta cum liquida vysvětluje tím, že v latině není přerušena linie zvučnosti ani při styku slabik. Kromě styku g-m neznáme v latině příkladu, že by se druhá slabika začínala vyšším prvkem než byl prvek předcházející slabiky (str. 101). Rozdělení slabik v muta cum liquida nemůže procházet uvnitř této skupiny, protože by se následující slabika začínala prvkem daleko zvučnějším. Proto může stát tato skupina jen na počátku slabiky a tak se vztahovat k její vzestupné linii. Tím, že předcházející slabiku nezakrývá, zůstává tato slabika — je-li zakončena krátkou samohláskou — krátkou (str. 102). Tento výklad o muta cum liquida na základě teorie vzestupné a sestupné linie nás plně neuspokojuje, protože se u Ennia setkáváme s tvary *nigrum*, *sacrificare*, — u, — uu — u (Novotný D 10). Pravděpodobnější je výklad Safarewicze (§ 61), že klasická doba chápe skupinu muta cum liquida buď nerozdělenou nebo ji má za rozdělenou (snad feckým vlivem — Novotný D 10) a že ji v pozdní době měla za rozdělenou a že první slabiku této skupiny připojovala ke slabice předcházející (peregri).

Po hláskoslovných změnách probírá Tronskij změny tvaroslovné. Zánik střidy a upevnění přízvuku způsobilo, že se jediným produktivním jevem stává variace koncovek, které se připojují k více méně stabilnímu základu. U sloves vychází z Varronova pojmu *verba infecta* a *verba perfecta*. Posledními se pak zabývá důkladněji. V celkovém výkladu časů a způsobů ukazuje na symetrii latinského systému, který zachycuje na tabulce. Při svých výkladech užívá termínu subjunktiv pro takový slovesný způsob, který vznikl v italských jazycích spojením starého konjunktivu a optativu a nabyl i nadto významu irrealnosti (str. 108). Podrobněji si všímá zejména těch tvarů, které jsou cizí latinskému systému. Tím jsou *part. perf. pass.*, které má analytický charakter, a tvary *futura na -s* a subjunktivy *na -sim*, typu *fazo*, *faxim*. Tronskij v nich vidí „sabinismy“ kultovního jazyka, jež pronikly do latiny pod vlivem osko-umberských tvarů *futura na -s* (str. 113). Ovšem proniknutí těchto tvarů do hovorového jazyka a zejména to, že tvořily vzor pro novotvary 2.—4. konjugace (o tom. Stolz—Schmalz—Leumann—Hofmann, 343^b) svědčí spíše proti kultovnímu užití.

V dalším se autor zabývá slovníkem latiny a přínosem jak substrátového obyvatelstva, tak i Etrusků a Řeků. Zde se měl autor zmínit o teoriích F. Altheima, který vysvětluje na př. řadu jmen římských bohů, že Římané převzali etruským prostřednictvím od Řeků. Značnou pozornost věnuje při rozboru slovníku semantické omezenosti a vidovým derivacím sloves. Nejrozšířenější jsou slovesa na *-tare (-sare)*, avšak jejich původ autor nevykládá. Připomeňme, že nový výklad těchto sloves podal v našem Sborníku V. Machek v článku *Česká a slovenská slovesa s příponovým -s*, (řada A 1, str. 91).

Poté autor rozebírá etruský původ římské abecedy a podává výklad vybraných památek archaické latiny. Řadu míst vykládá nově. Tak *akus. med.* (od ego) ze spony v Praeneste srovnává s neutrem *illud, aliud* a vykládá tuto shodu shodou *ak. verum* s nom. *oppidum*. Tento v ide větvi ojedinělý jev vysvětloval již Meillet MSL 20,178 obdobně, když srovnával *ak. yguá-m*, lat. *ingum* a staroind. *mam* a lat. *med.* Nebo v nápisu Duenově čte Tronskij proti Stolz—Debrunnerovi takto *as(t) ted nois iopet. . . ne med maao (asi malo) statod* a vykládá *asted = as(t) ted, nois > nis = nobis* (známé z Paula u Festa), *iopet = *iod > eod > eo* (srov. osk. *ionc = eum*), *pet* srovnává s příponkami *-pte, -pse, -met*, avšak vyložit tento tvar nedovede. *Oites = *oitens = utens*. Proti Stolz—Debrunnerovi (Gesch. 65) *ne med malos statod* „kein Schlechter soll mich aufstellen“ čte *ne med (abl.!) malo (= malum) statod* (v ne-přechodném významu) a překládá „iz za menja da ně budět zla“. Fonetický rozvoj archaické latiny patří k nejzajímavějším úsekům knihy. Autor tu popisuje výsledky školy srovnávací a fonologické. Tak na př. charakterisuje kvalitatívni změny, které postihly jen krátké hlásky, jako jejich užití a hledá v dalším příčinu, jež k těmto změnám vedly. Pomocí výsledků fonetického bádání dospívá autor k vysvětlení zákonitostí, dříve již známých. Tak změnu *-i >*

> -e (na př. *mari > mare), kdy se na konci slova krátká samohláska zdánlivě neúží nýbrž rozšiřuje. Avšak experimentálními pokusy L. V. Šerby (již r. 1912) bylo dokázáno, že „i, které je v každém případě kratší než ostatní samohlásky, spotřebuje více času nežli e k tomu, aby bylo vysloveno, nalézá-li se na konci slova“ (str. 169). — Podrobněji se zabývá přízvukem a jeho původními jevy. Kapitoly V—VII. (str. 180—270) pojednávají o vytvoření literárního jazyka, rozšíření latiny po Itálii a posléze o jejím rozvoji a rozšíření v době imperia. Tronskij správně ukazuje, jak latina využívala vlastních zdrojů, a že proto měli řečtí stylisté pro ni jen přechodný význam (str. 183), a to v době, kdy bylo třeba sáhnout k vyspělejšímu vzoru, jenž již lépe dovedl vystihnout složitější vztahy (str. 189). Ze stejné potřeby vyjadřovat složitější vztahy mezi věcmi a vztahy mezi věcmi a objektivním světem vznikly i změny syntaktické (str. 207). Tak na př. rozšířené užívání *ablativu comparationis* v době klasické není grecismem, nýbrž oživením tendence, která byla latině vlastní ještě před oslabením pádových významů v klasické latině. Vždyť vývoj jazyka nelze odtrhovat od vývoje společnosti. Tuto zásadu sleduje autor i při formování klasické latiny (str. 223/4), při rozvoji latiny v době imperia (zv. str. 253 — kde se vysvětluje udržování čistoty latiny zájmem provinciální šlechty o tento jazyk, jenž ji odlišoval od ostatního obyvatelstva), při archaismu, který vzniká ze snahy společnosti o nalezení východiska z krise v orientaci na minulost (str. 256). Na to autor sleduje tendence latiny, jež daly vznik jazykům románským. Také křesťanství zapůsobilo na latinu, avšak v mnohem menší míře, nežli bychom čekali. Vedlo jen k obohacení latinského slovníku, neboť křesťanští spisovatelé se obraceli ke všem, kdož latinsky znali, a proto užívali běžného latinského jazyka.

Tronského kniha je cenným obohacením jazykovědných studií o dějinách latinského jazyka. Její význam netkví pro nás jen v sebraném materiálu a jeho interpretaci, nýbrž i v jeho zásadním pojetí. Vždyť — opakujeme — je to první kniha, která chce aplikovat marxismus v jazykovědě na dějinách latinského jazyka. Po této metodické stránce je třeba upozornit čtenáře zvláště na recenzi *L. Varcla* (Listy filologické III, 1955, str. 274—276), která právě seznamuje čtenáře s tím, co je nového na metodickém postupu Tronském. Přikročilo-li se u nás už často k tomu, aby byly sovětské knihy přeloženy do češtiny, kniha Tronského by si toho zasloužovala ne na posledním místě. Její metodický postup by zaujal nejen latinisty, nýbrž jazykovědce vůbec.

Radislav Hošek

E. Adelaide Hahn: Subjunctive and Optative: Their Origin as Futures. Philological Monographs published by the American Philological Association XVI, New York 1953, stran 157 + XVIII.

Autorka, zájmně a spolupracovnice zesnulého hetitologa Edgara H. Sturtevanta, si vzala za úkol vyvrátit názor, běžný mezi komparatisty i klasickými filology, že konjunktiv i optativ mají od původu významy modální a že všechny jejich ostatní funkce jsou rázu sekundárního. Podle jejího mínění se mají věci zcela jinak a pro oba „mody“ je nutno hledat původ daleko spíše mezi futurálními formacemi.

Abyste dokázala tuto svou hypotézu, probrala Hahnová důkladně a kriticky názory svých předchůdců a snesla mnoho materiálu ze starých indoevropských jazyků.

První část studie je věnována historii problému. V kapitole první (str. 1—15) si všímá autorka řečtiny, probírá starší názory, kritizuje doposud uznávané Delbrückovo pojetí modální priority obou forem a formuluje své stanovisko jako kombinaci Godwinova názoru o jejich prioritě futurální a Slottovy these o splývavých hranicích mezi oběma formacemi. V druhé kapitole (16—33) se probírají podobným způsobem názory badatelů na původ latinského konjunktivu, kapitola třetí (34—51) jedná o injunktivu a o t. zv. konjunktivech na -ā; autorka tu vyslovuje souhlas s běžným míněním, že jde o minulé indikáty, jichž se užívalo bez augmentu.

V druhé části studie se zabývá H. předpokládaným stavem v prajazyce. V souhlase se Sturtevantem zastává autorka názor, že hetitština se oddělila z preindoevropského svazku velmi záhy, a jedná nejdrívě o „indohetitských“ modálních částicích (4. kap.; str. 52—58). Jejich funkci převzaly podle ní za doby indoevropského společenství, tedy po rozpadnutí společenství indo(evropsko)-hetitského, dvě formace časové, jež obě označovaly budoucnost. Přitom staré částice zůstaly v některých jazycích zachovány jako doprovodné modální partikule. Autorka tu poukazuje především na funkční paralelu mezi řeckým ἄν i κα a hetitským man (§ 81, str. 55; a j.).

Budoucnost se podle H. vyjadřovala v prajazyce dvojným způsobem: buďto tak, že se přidal tematický vokál *e/o* (ἔσομαι; *ero, leges*), a tím vznikl základ pro konjunktiv, anebo přidáním *īē/ī* (autorka souhlasí s Benfeyovým výkladem tohoto suffixu z kořene *eḡ- „jít“*),